

УДК 35. 316

M. M. РУБАНОВ

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В РЕГУЛЮВАННІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Узагальнено існуючу практику державного регулювання інноваційної діяльності на регіональному рівні та розглянуто її основні принципи, методи і засоби.

Ключові слова: інновації, інноваційна політика, інноваційна діяльність, нововведення, державне регулювання інноваційної діяльності.

The article summarizes the current practice of state regulation of innovation activities at regional level and considered its basic principles, methods and tools.

Key words: innovations, innovative policy, innovative activity, innovations, government control of innovative activity.

Суть проблеми полягає в необхідності державного втручання у процес упровадження інновацій, що пояснюється тривалістю науково-виробничого циклу, високими витратами і невизначеністю кінцевого результату. Ринок не може вирішити проблему довгострокових ризикових інвестицій, тому ці функції повинна взяти на себе держава, особливо на регіональному рівні.

Проблеми науково-технічної сфери та впливу на неї держави завжди були в центрі особливої уваги вчених. Дослідженням інноваційних процесів присвячено праці Й. Шумпетера, Г. Менша, П. Друкера, Б. Твісса, Б. Санто, В. Хартмана, Х. Хауштайна, Р. Солоу, Е. Тоффлера, Е. Менсфілда, Е. фон Хіппеля, Х. Барнета, В. Александрової, Ю. Бажала, П. Беленького, Л. Бляхмана, Л. Гатовського, Г. Доброго, М. Долішнього, П. Завліна, С. Ільдеменова, С. Ільєнкової, О. Карлика, О. Кузьміна, Е. Лібермана, Д. Львова, Б. Малицького, О. Оксанича, Я. Плоткіна, І. Продіуса, Д. Черваньова, І. Школи, С. Ямпольського та ін.

Віддаючи належне їх науковим напрацюванням з цієї проблематики, слід зауважити, що існує потреба в її подальшому дослідження. Це зумовлено наявністю дискусійних питань, що пов'язані комплексним дослідженням проблеми державного регулювання інноваційної діяльності на регіональному рівні.

Метою даної статті є узагальнення ісуючої практики державного регулювання інноваційної діяльності на регіональному рівні та огляд її основних принципів, методів і засобів.

Державне регулювання трактується вченими по-різному. Одні дотримуються думки, що державне регулювання являє собою форму цілеспрямованого впливу держави на функціонуючу економічну систему з метою забезпечення або підтримки певних процесів, зміни економічних явищ або їх зв'язків [2]. Інші – як вплив за допомогою економічних регуляторів на розвиток народного господарства [1]. Треті – як механізм реалізації економічної політики зі своєю теорією, методикою та практикою здійснення [8]. Можливо підтримати точку зору Л. Головача, який вважає, що під державним регулюванням економіки слід розуміти сукупність використовуваних державою

економічних, адміністративних, правових форм і методів впливу на об'єкт регулювання [3, с. 47]. У рамках цього підходу до визначення терміна “державне регулювання інноваційної діяльності” можна надати більш детальне трактування, спираючись на думку Д. Кокуріна, що державне регулювання інноваційної діяльності – цілеспрямований вплив органів державного управління на економічні інтереси інститутів інноваційної сфери – визначає в якості умови своєї ефективності передбачення реакцій цих інститутів на дії державних організацій [5, с. 33].

Особливість об'єкта державного регулювання інноваційної діяльності (інноваційної організації) полягає в тому, що його необхідно розглядати як організацію виробничого типу. Інноваційна сфера відноситься не тільки до споживачів, але і до виробників суспільних благ.

Державне регулювання базується на виборі пріоритетів, стратегічних напрямів соціально-економічного, науково-технічного та інноваційного розвитку. Одним із завдань державного регулювання інноваційної діяльності є проведення комплексу заходів щодо організаційно-правової, фінансово-ресурсної підтримок інноваційної активності суб'єкта господарювання. Для цілеспрямованого створення умов в інноваційній сфері держава формує цілі та принципи своєї політики та пріоритети в цій галузі.

Сутність інноваційної діяльності також можливо розглянути з позицій Д. Кокуріна, який у даний термін включає два значення: 1) у широкому – момент життєдіяльності суспільства, що включає природні і штучні, соціально-політичні, економічні та інші чинники розвитку суспільства; 2) у вузькому – інноваційна діяльність спрямована на забезпечення нового рівня взаємодії факторів виробництва завдяки використанню нових науково-технічних знань. Будь-які зміни соціального суб'єкта з природного та суспільного середовища виникають у результаті його практичної (в т.ч. духовної) діяльності [5, с. 34].

Інноваційна діяльність здійснюється, виходячи з таких основних принципів:

- визнання пріоритетного значення інноваційної діяльності для підвищення ефективності та рівня технологічного розвитку суспільного виробництва, конкурентоспроможності наукомісткої продукції, якості життя населення та екологічної безпеки;
- забезпечення державного регулювання інноваційної діяльності в поєднанні з ефективним функціонуванням механізму конкуренції в інноваційній сфері;
- концентрація ресурсів на створення і поширення нововведень, що забезпечують прогресивні структурні зрушенні в економіці;
- створення умов для розвитку ринкових відносин в інноваційній сфері та припинення недобросовісної конкуренції у процесі інноваційної діяльності;
- створення сприятливого інвестиційного клімату при здійсненні інноваційної діяльності;
- активізація міжнародного співробітництва в інноваційній сфері [Там само, с. 35].

Особливістю організації фінансування інноваційної діяльності (крім її цільової орієнтації) є множина джерел, що забезпечують комплексність охоплення фінансуванням різноманітних напрямків інноваційного процесу та різних його суб'єктів і здатність гнучко пристосовуватися до динамічно мінливих умов

зовнішнього середовища з метою забезпечення максимальної ефективності використання фінансових ресурсів.

Ураховуючи той факт, що інноваційна діяльність – це діяльність підвищеного ризику для інвестора, Світове співтовариство активно розвиває таку форму фінансування як венчурне фінансування інноваційної діяльності. Відмітна особливість венчурного фінансування полягає в тому, що кредитування високоризикових проектів може здійснюватися без гарантій його обов'язкового погашення позичальником за рахунок застави (яким може виступати майно, фінансові та інші активи), тобто передбачається можливість втрати вкладених венчурною фірмою засобів. Вкладаючи кошти, венчурна компанія в разі прориву на ринок ідеї, що фінансується, стає головним партнером проекту і отримує винагороду за надані кошти, а також відсоток з прибутку. Венчурний капітал надається, як правило, на довготривалий період – 5 – 7 років, а у сфері ІТ-технологій при реалізації короткострокових проектів на 1-2 роки [Там само].

Необхідно розрізняти поняття “інноваційна політика” і “промислова політика”. Інноваційна політика являє собою систему заходів з інтенсифікації інтелектуальних інструментів, створення умов швидкого доступу до інтелектуальних ресурсів, а також сукупність заходів, що сприяють уніфікації національних і міжнародних стандартів просування нових науково-технічних результатів до кінцевого користувача. Промислова політика – це раціональні способи взаємодії елементів виробничого потенціалу. У науці виділяються п’ять тенденцій при формуванні національної інноваційної політики, а саме:

- 1) відмінність між інноваційною та технологічною політикою стає менш вираженою;
- 2) велика увага приділяється інтернаціоналізації технологічного розвитку, при цьому здатність приймати зарубіжні технології стає вирішальним чинником конкурентоспроможності;
- 3) промислова політика поступово концентрується на агрегованих блоках розвитку (ресурсних областях та кластерах), що складаються з декількох взаємозалежних галузей;
- 4) нові технології самі по собі не можуть вирішити проблем промислового та економічного розвитку. Нові знання, отримані через навчання, пов'язують людей. Якщо цього немає, то від доступу до нових технологій користь незначна. Тому інвестиції в людський капітал та організаційні зміни стають все більш усвідомленими;
- 5) зростає розуміння важливості інноваційної політики для добробуту економіки в цілому і необхідності координації інноваційної політики із загальною макроекономічною політикою.

Як справедливо зазначає М. Гусаков, інноваційна політика не може розглядатися в ізоляції від більш широких соціальних цілей [4, с. 16]. Вона повинна бути скоординована із соціальною, промисловою, освітньою політиками та іншими програмами і планами державного регулювання, що впливають на соціально-економічну динаміку держави.

Інноваційний розвиток промисловості регіону неможливий без селективного

підходу, націленого на розвиток пріоритетних інноваційних технологій. Ця політика покликана стимулювати актуальні для регіону високотехнологічні розробки в промисловості. Найважливішим теоретичним, а в підсумку – практичним питанням формування та реалізації механізму регіонального регулювання інноваційної діяльності є визначення принципів, на які він спирається. До глобальних принципів регулювання суспільного відтворення стосовно до регіону прийнято відносить принципи науковості, комплексності, варіантності, цілеспрямованості, адекватності, ефективності. Крім глобальних існує низка локальних принципів побудови і функціонування механізму регулювання інновацій: принцип економічного протекціонізму, динамічності, адаптивності.

Дотримання вищенаведених принципів як глобальних, так і локальних дозволяє зробити механізм регулювання нововведень у регіоні більш ефективним, спрямованим на вирішення регіональних проблем і досягнення пріоритетних цілей.

Державне регулювання інноваційних процесів у виробництві регіону, що виступає формою реалізації інноваційної політики, являє собою сукупність економічних форм і методів впливу органів державного управління та місцевого самоврядування на певні види діяльності, реалізацію конкретних програм і проектів, замовлень і контрактів інноваційного характеру з метою розвитку конкурентоспроможних виробництв і технологій.

Стрижнем регулювання інновацій у виробництві регіону та його вихідними складовими виступають пріоритети розвитку території, регіональна інноваційна політика, програми, проекти, заходи.

Цілі і завдання регулювання інноваційних процесів можуть змінюватися залежно від уточнення пріоритетів розвитку території, а також особливостей господарського середовища.

Під інноваційною політикою регіону розуміємо систему заходів юридичного, економічного, організаційного і політичного характеру, спрямованих на розвиток виробничого потенціалу та підвищення якості життя населення, через відповідні нововведення, особливо в науково-технічній сфері.

При цьому науково-технічні нововведення не повинні виступати в даному випадку як самоціль. Інноваційна політика орієнтована на вирішення територіальних проблем, до яких відносяться ефективне використання наявних науково-технічного, сировинного та трудового потенціалів, задоволення потреб внутрішнього ринку. Заходами реалізації інноваційної політики у виробництві регіону виступають проекти з підвищення конкурентоспроможного потенціалу пріоритетних для регіону виробництв через залучення чистих інституційних інвесторів до реалізації інновацій, таких як інвестиційні фонди, комерційні банки; формування режиму економічного стимулювання інноваційної діяльності. Крім того, інноваційна політика на рівні регіону є частиною економічної політики регіональних органів влади щодо створення сприятливих умов для науково-виробничої інтеграції всіх інституційних форм господарювання. Вона багато в чому визначається господарською структурою регіону, ключове значення якої мають підприємства, що формують дохідну частину регионального бюджету, безпосередньо зумовлюють соціальну стабільність у регіоні в результаті залучення у виробничу діяльність

великої кількості трудових ресурсів [1].

Оскільки державне регулювання інновацій виступає складовою частиною державного регулювання суспільства в цілому, воно має свої об'єкти та суб'єкти впливу. До об'єктів державного регулювання інноваційних процесів доцільно відносити реалізацію конкретних програм, територіальних замовлень, певні види діяльності.

Суб'єктом же повинні виступати учасники інноваційних процесів, виконавці регіональних інноваційних програм і замовлень. У цілому роль держави у підтримці інновацій можна звести до таких моментів:

- держава сприяє розвитку науки, у тому числі прикладний, і підготовці наукових та інженерних кадрів (основне джерело інноваційних ідей);
- у рамках більшості урядових відомств існують різноманітні програми, спрямовані на підвищення інноваційної активності бізнесу;
- державні замовлення, переважно у формі контрактів на проведення науково-дослідницької діяльності та конструкторських розробок, забезпечують початковий попит на нововведення, які потім знаходять широке застосування в економіці країни;
- фіскальні та інші елементи державного регулювання формують стимулюючий вплив зовнішнього середовища (яка обумовлює ефективність і необхідність інноваційних рішень окремих фірм);
- держава виступає в ролі посередника у справі організації ефективної взаємодії академічної та прикладної науки, стимулює кооперацію в науково-дослідницькій діяльності та конструкторських розробках промислових корпорацій і університетів.

Досліджуючи державне регулювання інноваційної діяльності, розглянемо основні інноваційні механізми. Зазначимо, що суть і види інноваційного механізму будемо розглядати з позицій В. Колоколова, який під інноваційним механізмом розуміє організаційно-економічну форму здійснення інноваційної діяльності, пошук інноваційних рішень, а також механізм стимулювання і регулювання цієї діяльності [6, с. 5].

Інноваційні механізми існують на трьох основних рівнях: державному (макрорівні), регіональному і на рівні підприємства. На державному вирішуються три основні завдання: формулюється державна інноваційна стратегія; створюється сприятливий інноваційний клімат для економіки в цілому; реалізуються державні інноваційні програми.

На регіональному рівні присутні схожі завдання, але вони прив'язуються до особливостей певних регіонів. Державний і регіональний рівні повинні створювати умови для інтенсивного перебігу інноваційних процесів на рівні підприємницьких структур. Ці інноваційні механізми покликані забезпечити реалізацію державних і регіональних інноваційних стратегій на рівні підприємства, направити в бік інноваційних пріоритетів підприємницьку ініціативу. Розглянемо основні інноваційні механізми.

1. Механізм організації (орієнтований на формування і реорганізацію структур, що здійснюють інноваційні процеси. Таке формування може проходити в різних формах, основними з яких є такі: створення, поглинання, ринкова

інноваційна інтеграція, виділення).

2. Механізм пошуку інноваційних рішень (спрямовані на генерацію нових ідей, технічних рішень, створення новацій). Це необхідний етап інноваційного процесу, що становить основу подальших процесів, пов'язаних зі створенням новацій, придатних для впровадження).

3. Механізми розробки і впровадження (пов'язані з доведенням ідей до закінченого технічного рішення, що може бути новацією. Для цього необхідна відповідна концентрація інтелектуальних, матеріальних і фінансових ресурсів, їх ефективна комбінація в часі і просторі).

4. Механізм фінансування та стимулювання (визначають способи формування фінансових ресурсів підприємництва та підвищення їх зацікавленості у впровадженні нововведень): кредитування, формування власного капіталу, формування витрат на науково-дослідницьку діяльність і конструкторські розробки і характеру віднесення їх на собівартість, ув'язки розмірів оподаткування з інтенсивністю інноваційної діяльності.

5. Механізм технологічного трансферу.

6. Механізм інтелектуальної власності.

Заходи впливу держави у сфері інновацій можна поділити на прямі і непрямі. Співвідношення їх визначається економічною ситуацією в країні і вибраною узв'язку з цим концепцією державного регулювання – з упором на ринок або на централізований вплив.

Як правило, у період економічного спаду характерна перевага “кейнсіанського” підходу до державної економічної політики, що припускає надзвичайно активне втручання держави в економічне життя суспільства; в період піджому економіки бере верх філософія консерватизму, що віддає перевагу ринковим силам.

Непрямі методи, використовувані в державній інноваційній політиці, націлені, з одного боку, на стимулювання самих інноваційних процесів, а з іншого – на створення сприятливого загального господарського і соціально-політичного клімату для новаторської діяльності. Перевагами непрямих методів є такі:

1) забезпечують автономність приватного сектору та його економічну відповідальність за вибір напрямків розробок і досліджень та їх реалізацію;

2) не створюють ринку інновацій і знань, що штучно підтримується державою та є не завжди ефективними;

3) реалізація непрямих методів набагато менш перевантажена бюрократичними перепонами розвитку інноваційної діяльності, ніж прямі методи;

4) одержувані компаніями пільги є результатом їх власних зусиль;

5) забезпечують єдиний підхід до стимулювання інноваційної діяльності в різних секторах економіки.

Підприємці реалізують інноваційні процеси з метою отримання більшого прибутку. Схильність до підприємництва в цілому, інноваційному зокрема, регулюється рівнем оподаткування прибутку. Ілюструючи цю думку, Б. Санто наводить таку залежність: “Якщо розмір податку на прибуток варіє між 0 і 25 %, то схильність до підприємництва швидко зменшується, якщо ж податок досягає 50 % від прибутку, то схильність до інновацій і пов'язаним з ними капвкладеннями

практично зникає” [7, с. 45].

Важливість цього інструменту державного регулювання усвідомлюється практично в усіх промислово розвинених країнах, і кожна з них прагне знайти свою оптимальну модель оподаткування прибутку.

У світовій практиці використовуються три групи непрямих методів: 1) податкові пільги, в тому числі прискорена амортизація; 2) пільгове кредитування (зниження процентних ставок за кредитами); 3) відстрочка оподаткування; 4) фінансова підтримка процесів ліцензування державних науково-дослідних організацій і вузів.

До прямих методів стимулювання інноваційної діяльності відносять заходи, що стимулюють кооперацію промислових корпорацій у науково-дослідній діяльності та конструкторських розробках і кооперацію університетів із промисловістю. Друга з цих форм кооперації викликана усвідомленням об’єктивної необхідності доведення передових наукових ідей до стадії їхньої комерційної реалізації, з одного боку; з іншого – створення умов для зацікавленості промисловості у фінансуванні академічних досліджень. У цьому аспекті державної політики в галузі інновацій виявляється її перспективна спрямованість, зацікавленість у науковій новизні промислових інновацій, що нерідко є вторинним при реалізації інтересів у промислових компаній, що вирішують у першу чергу виробничі і комерційні задачі.

Керівною ідеєю державного регулювання інноваційних процесів у промисловості є створення умов для формування інноваційного попиту в промисловості. Це вимагає прискореного розвитку переробних галузей промисловості, фінансових механізмів, подальшого формування інноваційної інфраструктури. Сукупність заходів повинна включати також формування інноваційної інфраструктури підвищення ефективності інформаційного забезпечення.

З метою заохочення підприємств вкладати свої вільні кошти у вирішення важливих регіональних проблем необхідно передбачити створення венчурних фондів для фінансування таких інноваційних проектів із запровадженням економічного механізму вилучення реінвестованих коштів із системи оподаткування.

Державне фінансування інноваційної діяльності може здійснюватися не тільки за рахунок прямих державних асигнувань, кредитів, а й використовувати різні позабюджетні фонди, форми умовно поворотного кредиту, який погашається при досягненні комерційних результатів або компенсується з централізованих фондів у разі негативного результату. При цьому держава, зважаючи на обмеженість коштів, фінансує тільки ті проекти, які знаходяться в рамках критичних технологій, а також спрямовані на розвиток пріоритетних галузей економіки країни. Як правило, пріоритетні галузі економіки країни входять до наукомісткій сектор промисловості України: авіаційна, ракетно-космічна, електронна промисловості, атомна енергетика, випуск композитів, генна інженерія, виробництво складного медичного устаткування тощо.

Література:

1. Атонян В. Р. Організація державного регулювання та регіонального планування інноваційної діяльності / В. Р. Атонян // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2009. – № 7. – С. 23–29.

2. Горбунов Н. М. Государственное регулирование экономики : [учеб. пособ. для вузов] / Н. М. Горбунов. – Хабаровск : Изд-во ДВАГС, 2001.
3. Головач Л. Г. Регулирование инновационных процессов в регионе / Л. Г. Головач, Г. А. Краюхин, Л. Ф. Шайбакова ; под. ред. д.э.н. проф. Г. А. Краюхина ; СПбГИЭА. – Спб., 2007. – 339 с.
4. Гусаков М. А. Формування потенціалу інноваційного розвитку економіки та суспільства / М. А. Гусаков // Фінанси України. – 2010. – № 5. – С. 103–114.
5. Кокурин Д. И. Инновационная деятельность / Д. И. Кокурин. – М. : Экзамен, 2001. – 576 с.
6. Колоколов В. А. Инновационные механизмы функционирования предпринимательских структур / В. А. Колоколов // Менеджмент в России и за рубежом. – 2010 – № 3. – С. 5–7.
7. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто ; [пер. с венгер.]. – М. : Прогресс, 1990. – 296 с.
8. Скрипник А. В. Інноваційні перспективи України / А. В. Скрипник // Фінанси України. – 2008. – № 5. – С. 103–114.

Надійшла до редакції 24.06.2011 р.